

GEORGE EVERARD RUMPHIUS.

GESCHETST DOOR

P. HARTING.

In eene reeks van levensschetsen zijn achtereenvolgens in de voorgaande jaargangen van ons Album de groote verdiensten herdacht van CHR. HUYGENS, A. VAN LEEUWENHOEK, J. GOEDAERT, J. H. BOERHAAVE, P. LYONET, P. CAMPER, W. J. 'S GRAVESANDE, P. VAN MUSSCHENBROEK, J. F. MARTINET, WILLEBRORDUS SNELLIUS, allen geboren Nederlanders, die in de 17de en 18de eeuw op het gebied der natuurwetenschap als lichtende sterren hebben uitgeblonken en waarvan sommigen zelfs eenen onsterfelijken naam hebben verworven, die nooit meer tanen zal, zoolang de menschheid eene geschiedenis heeft, waarvan de verdere rijken in de kennis der natuur een deel uitmaken.

In denzelfden tijd echter, waarin HUYGENS, SWAMMERDAM, LEEUWENHOEK en BOERHAAVE hier te lande als natuuronderzoekers optraden, deed dit, in de door onze voorvaderen veroverde en reeds tot grooten bloei gebrachte Oost-Indische kolonien, een man, die, hoewel geen geboren Nederlander, toch niet minder dan genoemden aanspraak heeft op de bewondering en dankbaarheid van het nageslacht, bepaaldelijk van ons Nederlanders. Die man, GEORGE EVERARD RUMPHIUS of, zoo als hij zich aanvankelijk teekende, JEURIAEN of JURIAAN ¹ RUMPHIUS, ² is

¹ Verwant met ons JORIS; dat in het engelsch en fransch door GEORGE wordt vertaald.

² Men zie de zeer verdienstelijke verhandeling van den heer P. A. LEUPE: GEORGIUS EVERARDUS RUMPHIUS, *Ambonsch natuurkundige der zeventiende eeuw*, in 1871 uitgegeven

bijna een halve eeuw lang ambtenaar onzer Oost-Indische Compagnie geweest en zoude reeds daardoor het burgerrecht hebben verkregen en als een der onzen mogen worden aangemerkt. Hoe dit zij, RUMPHIUS is de grondlegger geweest der wetenschappelijke kennis onzer Oost-Indische bezittingen, vooral van de daar levende planten en dieren, en heeft reeds als zoodanig aanspraak op eene dankbare hulde van ons Nederlanders.

Onze RUMPHIUS dan — want zoo mogen wij hem veilig noemen — werd in 1627 geboren te Hanau in het graafschap Solms, waar zijn vader, AUGUSTUS RUMPHIUS geheeten, de betrekking van bouwmeester bekleedde. Hij werd ook te Hanau opgevoed en genoot het onderwijs aan het gymnasium aldaar. Iets meer is ons uit zijne jeugd en verdere opleiding niet bekend geworden. Alleen weten wij dat hij reeds vroeg bezielde was met den lust om te reizen en vreemde landen te bezoeken. Toen hij achttien jaren oud was, bezocht hij Venetië en vervolgens voor de eerste maal ook ons vaderland en kwam, na den Rijn afgezakt te zijn, te Rotterdam, te Amsterdam, te Zaandam, te Haarlem, te Enkhuizen; om vervolgens van uit Texel eene zeereis te doen met het schip *de Zwarte Raaf* naar de kust van Brazilië. Dat hij daar aan wal gegaan en eenigen tijd gebleven is, gelijk door sommigen is

door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Deze verhandeling, bij welke samenstelling de schrijver, behalve andere reeds vroeger bekende bronnen, ook het Archief der voormalige Oost-Indische Compagnie en andere onuitgegeven stukken heeft geraadpleegd, is een groote aanwinst geweest voor allen die belang stellen in de geschiedenis der wetenschap, inzonderheid van dat gedeelte, hetwelk de flora en fauna der Oost-Indische eilanden betreft. LEUPE zelf was een zeer verdienstelijk man. Zie hier wat mijn vriend, Professor P. J. VETH mij, op mijn verzoek, omtrent hem heeft medegedeeld.

»De heer LEUPE is van vrijwilliger opgeklommen tot kapitein 1ste klasse, welke rang »hij verkreeg op 1 April 1855, en is den 1sten Juli 1862 op pensioen gesteld met »den titel van majoor. Reeds als militair hield hij zich veel met historische nasporingen in de Archieven bezig, en daaraan had hij het te danken dat hij in 1863 als »ambtenaar bij het Rijksarchief te 's Gravenhage werd aangesteld en bepaaldelijk met »het toezicht op de fraaie verzameling kaarten bij die inrichting belast werd. Tot aan »zijn dood, in Februari 1880, was hij onafgebroken in deze betrekking werkzaam.»

De in het bovenstaande opstel over RUMPHIUS vermelde levensbijzonderheden zijn bijna alle aan deze verhandeling ontleend. Aan de nagedachtenis des schrijvers zij daarvoor hulde en dank gebracht.

beweerd, ¹ is waarschijnlijk onjuist. In 1649, dus toen hij twee en twintig jaren oud was, vinden wij hem in Portugal. Wat hij daar deed, blijkt niet. Zijn eigenlijke, ons goed bekende levensgeschiedenis begint eerst in 1652, toen hij, den 26 December, als adelborst voor de kamer van Amsterdam, aan boord van het jacht *Muyden* van de reede van Texel vertrok en de reis naar Batavia aanvaarde, waar het schip zes maanden later aankwam.

Waarschijnlijk vertrok de jonge RUMPHIUS nog in hetzelfde jaar van zijn aankomst, 1653, naar de Molluksche wateren, met een der schepen die daarheen werden gezonden ter versterking van de onder het bevel van DE VLAMING VAN OUDSHOORN staande scheepsmacht, welke zich daar ophield ter beteugeling van een belangrijken opstand, die op sommige eilanden was uitgebroken. Althans in 1655 bevond de adelborst RUMPHIUS zich te Amboina, en in het volgende jaar werd hij door DE VLAMING tot vaandrig bevorderd.

Al spoedig bleek echter dat de jonge man nog tot andere dingen geschikt was dan tot den krijgsdienst. Ja, in een lateren brief van hem ² aan den gouverneur, erkent hij dat het eigenlijk oogmerk, waarmede hij zich naar Indië begeven had, geweest was om te voldoen aan zijne zucht tot het leeren kennen der indische planten en andere natuurvoortbrengselen. Daartoe echter moest hij te land een vast verblijf hebben, en het gelukte hem dit te verkrijgen. In 1657 werd de vaandrig RUMPHIUS tijdelijk tot fabriekmeester aangesteld, en nog in hetzelfde jaar kon hij voor goed den krijgsdienst vaarwel zeggen, toen hij door den gouverneur HUSTAERD tot onderkoopman en hoofd te Larike benoemd was. Drie jaren later werd hem de belangrijker betrek-

¹ Deze bewering, die men vindt in de Dissertatie van A. G. L. T. HERSCHEL, *Vita u. E. RUMPHII*, welke in 1833 te Breslau verschenen is, en die ik geen gelegenheid heb gehad te raadplegen, is waarschijnlijk gegrond op een latijnsch gedicht dat vóór het 6de deel van het Amboineesch Kruidboek is geplaatst en getiteld: GEORGH EVERARDI RUMPHII *Peregrinatio sive Iter in Brasiliam*. In dit gedicht, welks bestaan blijkbaar door LEUPE over het hoofd is gezien, toen deze zijne verhandeling schreef, vindt men zijne eerste reis naar Holland en van daar op zee beschreven. Dat de toen achttienjarige RUMPHIUS ergens voet aan wal heeft gezet, wordt niet vermeld, wèl dat hij erg aan zeeziekte heeft geleden. LEUPE heeft zich de moeite gegeven in de papieren der West-Indische Compagnie (waartoe destijds ook Brazilië behoorde) na te snuffelen, maar daarin niets aangaande een verblijf van RUMPHIUS in dat land gevonden. Het bovengenoemde gedicht is waarschijnlijk dadelijk na de terugkomst van zijn eerste reis gemaakt. Het draagt nog den gymnasiastenstempel, door zijn hoogdravendheid.

² Van 18 Juli 1669, te vinden bij LEUPE, l.c. bl. 13.

king van hoofd over de kust van Hitoe ¹ met den rang van koopman ² en eene bezoldiging van f 60 's maands ³ opgedragen.

In den brief, waarin de gouverneur HUSTAERD hem voor die betrekking bij de Hooge regeering te Batavia aanbeval, noemde hij RUMPHIUS »een man van nuchteren bequaemheyt, die zich heel na de humeuren »der Amboineezen weet te schicken, het Arabisch schrift lezende en »schryvende, daerenboven geleert in allerley slag van wiscunsten.”

Hij vestigde zich te Hila, hoofdplaats der kust, in het fort Amsterdam, waar de voor het hoofd bestemde woning was. Hier heeft onze RUMPHIUS het beste en vruchtbaarste tijdperk van zijn leven, van 1660 tot 1670, dus van zijn drie en dertigste tot zijn drie en veertigste jaar, doorgebracht. Of hij daar komende reeds gehuwd en hoe de naam zijner vrouw was, wordt niet vermeld, maar daar leefde hij met deze en de hem geboren kinderen, waarvan zijn oudste zoon, PAULUS AUGUSTUS, later nog opzettelijk vermeld zal worden, in kalme rust, de plichten van zijn ambt vervullende en al zijn vrijen tijd bestedende aan het verzamelen van natuurschatten en aan hunne beschrijving en afteekening. Daar ontving hij ook, in 1665, door tusschenkomst van het Bestuur der Oost-Indische compagnie, de op zijn orde door den predikant RULLICIUS ⁴ gekochte boeken en instrumenten, welke hem bij zijne studiën dienden. Waarschijnlijk waren ook onder de laatsten eenigen, die dienen moesten tot het doen van sterrekundige waarnemingen. Althans in een brief van den gouverneur JACOB COPS, d. d. 5 Mei 1668, aan de Hooge Regeering te Batavia leest men: »Er valt wijders niets te adviseeren, dan dat boven 't geen aange»roert is, deze provincie noch in gewenste rust en vrede staat, soo »verre oock dat wij geen openbaar noch verborgen swaricheden te »gemoet sien, ten waere d'Almachtige hand Godts tot straf, ons die »beliefde toe te schicken; geensints te hopen zijnde dat de *vierige roede*, »bij ons dagregister op 7 Maert verleden (na de mathematische ervaer»renheit van den coopman RUMPHIUS) beschreven, daer of een voor»bode sal wesen, 't welk zijne Majesteyt wil verhoeden.” Doch het

¹ Hitoe is het noordwestelijk gedeelte van het eiland Amboina, Larike een post aan de westkust van Hitoe.

² Ofschoon niet geheel, stemt toch deze rang het naast met die van assistent-resident in den tegenwoordigen tijd overeen.

³ Het geld had — het zal ter nauwernood behoeven herinnerd te worden — toen eene veel hoogere waarde dan thans.

⁴ Predikant bij de engelsehe en duitsehe gemeente te Amsterdam.

hier bedoelde dagregister schijnt verloren te zijn geraakt en daarmede de beschrijving van de komeet van 1668, die de vrome gemoederen op Amboina zoo verontrust heeft. Dat echter alle bijzondere verschijnselen aan den hemel de aandacht van RUMPHIUS trokken, blijkt uit een brief van hem aan den gouverneur COPS, gedagteekend Hila 23 October van hetzelfde jaar, waarin hij schrijft: »Deze nacht omtrent 1 ueren hebben wy een ongewoonlyck weder alhier gehad, vallende als een clomp vuur met een langen staert uit de logt nae de aerde, met twee cleyne donckere dondergeluyden daerbij zonder voor aff of naer meer weerligten te vernemen.»

Dat die »clomp vuur» een meteoriet is geweest, vermoedde RUMPHIUS niet, ofschoon het uit zijne Amboinsche Rariteitkamer, bl. 207 en volg., blijkt dat het van tijd tot tijd nedervallen van steenen, zoo-genaamde »dondersteenen», uit de lucht hem geenszins onbekend was.

Eenige kleinere voorvallen voorbijgaande, als voor ons van minder belang zijnde, maar die men in de verhandeling van LEUPE vermeld kan vinden, zijn wij thans genaderd tot het voor onzen RUMPHIUS zoo noodlottige jaar 1670. Reeds was zijne beschrijving van de Amboinsche planten zoover gevorderd, dat hij er zich mede naar Batavia wenschte te begeven, om daar, naar het schijnt, met de Hooge Regeering verdere maatregelen tot afwerking van het geheel en verzending naar Europa te bespreken, toen eene oogziekte hem trof¹ en hij weldra blind werd op het eene oog en ook het andere oog in een zwaar lijdenden toestand kwam, zoodat hij het daglicht niet meer verdragen kon. In dien toestand kon hij zich ook niet behoorlijk van zijne ambts-plichten kwijten, en in Mei 1670 werd de arme man door den gouverneur opontboden om met zijn huisgezin overtekomen naar het kasteel van Amboina, waar de hoofdzetel der regeering was. Dit was een zeer zware tijd voor RUMPHIUS. Het kostte hem blijkbaar veel moeite zijn geliefd Hila, waar hij eene reeks van gelukkige jaren had doorleefd, waar hij verzameld en gearbeid had, te verlaten. Hij verzocht uitstel, nog altijd hopende dat althans zijn eene oog behouden zoude blijven. Maar het mocht niet baten. De dienst der compagnie vorderde zijne ver-vanging, en toen zijn plaatsvervanger, de Fiscael WILLEM VAN ZIJLL, was aangekomen, scheepte zich een deel zijner familie met zijne ver-

¹ RUMPHIUS deelt in de Voorrede van het Kruidboek mede, dat zijne oogziekte, die hij *suffusio* of *cararacta nigra* noemde, veroorzaakt was door het wandelen in de hitte der zon, bij het verzamelen van planten.

zamelingen, boeken, instrumenten en papieren, in op hetzelfde schip, dat zijn opvolger had overgebracht, terwijl hij zelf den zoogenaamden korten weg koos, die grootendeels over land liep en ten deele in een draagstoel werd afgelegd.

RUMPHIUS was nu zeventien jaren in Indië geweest, waarvan hij er vijftien op Amboina had doorgebracht. Men kende hem daar als een buitengewoon kundig man, die in verschillende vakken uitmuntte en goede diensten kon bewijzen, zelfs in de versterkingkunst, een man die met het karakter en den aard der inlanders zeer vertrouwd was, vrij van alle inhaligheid en daarbij van een statig uiterlijk en deftige manieren, maar zonder eenige aanmatiging, integendeel nederig en bescheiden tegenover zijne superieuren, waarvan zijne brieven, gericht aan verschillende gouverneurs van Amboina, de Hooge Regeering te Batavia en de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie te Amsterdam de blijken dragen. Verscheidene dier brieven zijn tot ons gekomen, deels bewaard in het archief der Compagnie, deels op de akademische bibliotheek te Leiden.¹ Zulk een man kon, al ware het alleen door goede raadgevingen, nog belangrijke diensten bewijzen, ook nadat hij door het verlies van zijn gezicht ongeschikt was geworden voor het ambt van koopman. Hij behield den titel van Oud-Koopman en wordt als zoodanig later nog dikwijls vermeld. Ook behield hij zijn tot dusver genoten traktement, echter zonder de daaraan verbonden emolumenten. Toen de gouverneur den 20 Januari 1671, in de vergadering van den Raad, hem hetgeen omtrent zijne verdere positie besloten was mededeelde, voegde deze er bij dat »in opzien van zijn »persoon, zijne langduyrige, goede en onopspraekelijke diensten, hij »in alle Compagnie's vergaderingen, in Rade des Gouverneurs, oock »van Justitie en andere, waar hij (vermogens synde) zal hebben te »verschijnen, zijn oude zitplaats en rang, zonder vercleyning zal »innemen."

Eene maand later werd hij benoemd tot Commissaris en President in het Collegie van Huwelijkszaken, waarbij in het vervolg van tijd nog dat der zoogenaamde Kleine zaken werd gevoegd. Waarschijnlijk waren ook aan dit ambt nog eenige voordeelen verbonden. Een der grootste daarvan was wel dat den blinden man een klerk werd toegevoegd, die zonder twijfel, onder de dictée van RUMPHIUS, meer beschrijvingen van planten, dieren en andere levende en doode natuurvoorwerpen

¹ Eenige daarvan zijn opgenomen achter de Verhandeling van LEUPE.

zal hebben opgeschreven dan huwelijkscontracten. Inderdaad hebben toen en later de ambtenaren der Compagnie ten opzichte van RUMPHIUS getoond dat haar ook hoogere belangen dan die van den mammon ter harte gingen. In het vervolg van tijd ontving hij nog meer hulp in de personen van zekeren DANIEL CRUL, later van JOHAN PHILIP SIPMAN, die als scheepsdocter naar Indië was gekomen en assistent van RUMPHIUS werd, en van den teekenaar PHILIP VAN EYK, oorspronkelijk een scheepsjongen, die veel aanleg had en onder leiding van den zoon van RUMPHIUS, den reeds vermelden PAULUS AUGUSTUS, tot een zeer goed teekenaar werd en aan RUMPHIUS voor de afbeeldingen van talrijke natuurvoorwerpen, die zijne geschriften versieren en verduidelijken, groote diensten heeft bewezen.

Trouwens die zoon zelf was onder de leiding zijns vaders een uitmuntend teekenaar geworden; getuige het inderdaad zeer fraai portret dat hij van zijnen vader op 68-jarigen leeftijd vervaardigde, hetwelk in koper gegraveerd voor de uitgave der Amboineesche Rariteitkamer in 1705 en later ook vóór het eerste deel van het Kruidboek werd geplaatst¹, van welk laatste het bij deze levensschets gevoegd portret een tot op de helft verkleind fac-simile is. Daar zien wij den edelen man te midden zijner natuurschatten. De tastzin vervangt den verloren gezichtszin, al vergoedt zij dezen ook slechts op gebrekkige wijze. Toch is hij gelukkig en, — zooals hij eens door den Gouverneur aan de Bewindhebbers der compagnie liet schrijven — »voor melancholy bewaard, zoolang hij den geest werk kon geven.»

In 1674 trof hem echter een groot ongeluk. Zijne echtgenoot en zijn jongste dochtertje werden gedood door de allergeweldigste aardbeving die den 17den Februari van dat jaar 's avonds ten 8 ure plaats had en waardoor op Amboina groote verwoesting werd aangericht. Niet minder dan 2331 personen, waaronder 31 Europeanen waren er de slachtoffers van. Daaronder de vrouw en dochter van RUMPHIUS,

¹ Tusschen beide portretten bestaat een klein verschil, daarin bestaande dat op dat vóór de Rariteitkamer, tegen den muur, aan een koord de gedroogde huid is opgehangen van een viervoetig dier met langen staart, spitsen kop en scherpe klauwen. Het is de huid van een Moncos, den Javaanschen Ichneumon, *Herpestes javanicus*, dien RUMPHIUS een tijdlang als huisdier gehouden had, en waarvan men eene afbeelding vindt in het achter het 6de deel van het Kruidboek gevoegde Auctuarium, Tab. XXVIII. Deze figuur ontbreekt op het portret dat voor het Kruidboek is geplaatst. Toch is het blijkbaar dezelfde gegraveerde koperen plaat geweest die voor beide werken gediend heeft, maar waarschijnlijk is de genoemde figuur van den Moncos eenvoudig door den graveur weggewerkt, toen dezelfde plaat voor het Kruidboek moest dienen.

alsmede de weduwe van den secretaris van den Raad van Justitie, JOANNES BASTINGK, die, bij gelegenheid van het vieren van het Chineesche nieuwjarsfeest, bij eene Chineesche vrouw op bezoek waren, toen de aardbeving kwam en zij daarvoor vluchtende onder de omvallende steenen muur van het huis bedolven en, toen het puin weggeruimd was, als lijken teruggevonden werden.

»Een oogenblik te voren» — zoo luidt het in het dagverhaal van het kasteel Victoria — »was de Oud-Koopman RUMPHIUS zelf, eene avondwandeling doende, dat huis voorbij gegaan en was nog door zijn vrouw en dochter aangeropen, doch had zulcks geweijerd,» waarin de schrijver van het dagverhaal natuurlijk den vinger Gods ziet, die hem voor den zekeren dood bewaard heeft, er bijvoegende: »Erberme-lyck was het dien man by dese zyne lycken te zien sitten, alsmede »aen te hooren zijne weeklacht, beyde op dit toeval en zyne blindheid gepast.» Waarlijk, een aandoenlijk onderwerp voor eene schilderij!

RUMPHIUS had intusschen, met hulp van zijn klerk en zijn zoon een zijner hoofdwerken voltooid. Het was de *Historie van Amboina, sedert de eerste possessie van de O. I. compagnie tot den jare 1664*. Het werd in 1679 aan de Hooge Regeering te Batavia toegezonden, die betuigde er, evenals met het onderhanden zijnde Herbarium of Kruidboek, zeer mede ingenomen te zijn. Van eene verzending naar het vaderland, het daar te doen drukken en publiek maken, was echter geen sprake. Integendeel, het moest als »een secreet en zeer dienstig document» ter secretarie bewaard en niet verder gecopieerd worden.» Of de schrijver met die ontvangst tevreden is geweest, blijkt niet.

Behalve door zijne ambtsbezigheden en studiewerk werd de tijd van den steeds wakkeren en tot veelsoortige diensten bekwamen en altijd bereiden man in beslag genomen door uitgebrachte adviezen, dan eens over zaken van landbouw, dan weder over vestingbouw, ook over kerkelijke zaken. Altijd werd zijn raad op hoogen prijs gesteld. Vele dier adviezen zijn bewaard gebleven en strekken den ijverigen en veelzijdig ontwikkelden man tot eer.

Zijn hoofdwerkzaamheid bleef echter op natuurhistorisch gebied. Uit alle gedeelten van Water-Indiën, zoo als RUMPHIUS gewoon was, ter onderscheiding van het Indische vasteland, dat hij Oud-Indië noemde, den Oost-Indischen archipel te noemen, werden hem planten en andere natuurvoorwerpen toegezonden, tevens met berichten daaromtrent bij de inlanders ingewonnen. Allengs was het huis van RUMPHIUS, met den blinden geleerde die het bewoonde, voor allen die Indië bereisden een

middelpunt geworden, waaraan zij zich schatplichtig gevoelden, en waarheen zij alles zonden wat hun vreemd en merkwaardig voorkwam, zeker dat het daar aan een zorgvuldig onderzoek zou worden onderworpen en dienstbaar gemaakt aan de wetenschap. Zulk een geheel eigendommelijke stelling kon RUMPHIUS zich niet verworven hebben, tenzij hij bij zijne kennis ook zekere karaktereigenschappen voegde, die hoogachting en vertrouwen inboezemden aan allen die met hem in aanraking kwamen. Ook met Europeesche geleerden stond hij door briefwisseling in betrekking, en van tijd tot tijd zond hij kleine verzamelingen, vooral bestaande in hoorns en schelpen, aan zijne vrienden in Nederland en in Duitschland, ook aan den Groothertog van Toscane, COSMUS III, ons reeds uit de levensbeschrijving van Swammerdam bekend als liefhebber en begunstiger der wetenschap. Zoo had zijn naam, al had hij ook nog niets laten drukken, toch eene zekere beroemdheid erlangd, en toen omstreeks het jaar 1685 de *Academia Caesarea Carolina Leopoldina Naturae Curiosorum* hem tot haar medelid benoemde, schonk deze hem den bijnaam van PLINIUS INDICUS¹, een naam die eerst vele jaren later, nadat de drager reeds overleden was, door het in druk verschijnen zijner voornaamste werken, de *Amboineesche Rariteitkamer* en het *Amboineesch Kruidboek*, ten volle gerechtvaardigd werd.

Intusschen werkte hij met zijne helpers, wier bezielende geest de blinde geleerde was, gestadig door, en in 1687, dus toen hij den leeftijd van 60 jaar had bereikt, was de reuzenarbeid bijna voltooid; toen op den 11den Januari van dat jaar een geweldige brand in de hollandsche wijk te Amboina uitbarstte, die voor RUMPHIUS hoogst noodlottig was. Niet alleen zijn geheele inboedel, maar ook een groot gedeelte van zijne boeken, handschriften, teekeningen en bijeen verzamelde zeldzaamheden werden door dien brand vernield. Toch was er veel gered, met name het handschrift van het Kruidboek, het *Herbarium*, dat oorspronkelijk in het latijn was opgesteld. Doch omstreeks de helft der daarvoor door hem en zijn zoon vervaardigde honderden teekeningen waren verbrand. Toch gaven beiden den moed niet op. Zij berekenden dat de schade weder in ongeveer anderhalf jaar zou kunnen hersteld worden, indien hun nog een teekenaar werd toegevoegd. Toen was het dat de reeds genoemde PHILIP VAN EYK bij hen in dienst kwam, die onder de leiding van den jongeren RUMPHIUS

¹ Men weet dat deze Akademie de gewoonte had aan de natuuronderzoekers, die zij tot leden benoemde, de namen van vroeger geleefd hebbende natuuronderzoekers tot bijnamen te geven. Deze gewoonte is eerst vóór enige jaren afgeschaffd.

weldra tot een goed teekenaar werd. Ook werden de bij den jongsten brand verloren gegane boekwerken, die ter voltooiing van het werk onmogelijk konden gemist worden, uit het vaderland op nieuw ontboden. Eindelijk werd de latijnsche tekst ook in het Nederlandsch overgebracht.

Zoo gelukte het aan den vereenigden arbeid van vader en zoon, ofschoon eerst na langeren tijd dan zij vooraf geschat hadden, de geleden schade te herstellen, en in 1692 waren de zes eerste boeken van het Herbarium op weg naar het vaderland. Doch ook deze zouden de plaats hunner bestemming niet bereiken. Het schip dat hen medevoerde, *de Waterland*, het admiraalschip der retourvloot, onder den commandeur VAN DER KEMP, werd op de hoogte van 45° N. Br. door een fransch oorlogschip in den grond geboord. Gelukkig had de oud-gouverneur-generaal CAMPHUYS, die zeer met RUMPHIUS en zijnen arbeid ingenomen was, de hollandsche vertaling dier zes boeken laten afschrijven, alvorens deze met *de Waterland* mede te geven. Zoo kon eene nieuwe copie naar dit afschrift, met nogmaals daarvoor vervaardigde teekeningen, en vermeerderd met nog drie boeken die intusschen van Amboina waren ingekomen, in 1696 de reis naar Amsterdam doen, waar een en ander in behoorlijke orde ontvangen werd. In 1697 werden deze eerste negen boeken nog gevolgd door de drie laatste der twaalf boeken waaruit het Kruidboek bestaat. Tevens verliet den schrijver met hetzelfde schip, dat deze laatste bezending medevoerde, zijn trouwe helper, de teekenaar VAN EYK, wiens diensttijd verstreken was en die naar het vaderland terugkeerde.

Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie waren bij de ontvangst en na nauwlettende inzage van het hun toegezonden werk, daarover hoogst tevreden; zij betuigden hun dankbaarheid daarvoor aan de beide heeren RUMPHIUS, den vader en den zoon, en benoemden den laatsten, als plijk daarvan, tot Opperkoopman en Hoofd te Larike, dezelfde plaats waar zijn vader, veertig jaren vroeger, zijn loopbaan als ambtenaar der Compagnie en tevens als geleerd natuuronderzoeker begonnen had.

Wat het Kruidboek zelf betreft, zoo waren heeren Bewindhebbers inzonderheid ingenomen met hetgeen daarin medegedeeld wordt over de teelt en de behandeling der Specerij-boomen. Maar juist daarom mocht het werk, even als zijn reeds vermelde *Historie van Amboina*, die ter secretarie te Batavia als een »secret" bewaard werd, aan niemand ter lezing worden gegeven, terwijl natuurlijk van het in

druk uitgeven in het geheel geen sprake was. De Bewindhebbers der Compagnie handelden trouwens dus doende gelijk alle koloniën bezittende volken, Portugeezen, Spanjaarden, Engelschen, in dien tijd gewoon waren te handelen. Alles, wat de politieke en commercieele belangen dier koloniën en de daarvan voor het moederland te trekken voordeelen betrof, werd achter een driedubbel slot bewaard, en het zoude aan de daar aangestelde ambtenaren der Compagnie als verraad zijn toegerekend daaromtrent zonder uitdrukkelijk verlot iets wereldkundig te maken.

Dit was voor den braven RUMPHIUS eene groote teleurstelling. Blijkens den begeleidenden brief, gedagteekend 20 September 1690 aan de Edele ernfeste, groot-agtbare, manhafte, wel-wijse, voorsienige Heeren Bewindhebbers der Geoctroyeerde Nederlandse Compagnie van Oost-Indiën, dien wij thans voor het werk gedrukt kunnen lezen, had hij gehoopt dat, aangezien die heeren geen bezwaar hadden gemaakt tegen het in druk uitgeven van het werk van HENDRIK VAN RHEDE, *Hortus Malabaricus*, waarvan toen reeds een paar deelen verschenen waren, en daardoor getoond hadden: »Hun-»Edelens zorg niet enkel strekte om het vaderland met profijtelijke »Coopmanschappen te verrijken, maar ook om allerhande eerlijke »studien te bevorderen», had de schrijver een ander besluit omtrent zijn werk gehoopt, en zeker zweefde hem een betere toekomst voor oogen, waarin zijn naam wereldberoemd zoude worden als de voorname grondlegger der botanische kennis van den plantengroei der tropische gewesten, te midden waarvan hij zoolang geleefd en gewerkt had. Nog ruim een halve eeuw moest echter voorbijgaan, alvorens aan zijn uitgedrukt verlangen werd gehoor gegeven. Eerst in 1741—1750 verschenen de zes dikke foliodeelen van het *Herbarium Amboinense* of het *Amboinsch Kruidboek, dat is Beschrijving van de meest bekende Boomen, Heesters, Kruiden, Land- en Waterplanten, die men in Amboina en de omliggende eylanden vind, na hare gedaante, verscheide benamingen, aanqueking en gebruik, mitsgaders van eenige Insecten en Gediertens*. Het werd uitgegeven door de zorgen van JOANNES BURMAN, professor in de botanie te Leiden, aan wien de toenmalige Bewindhebbers der O. I. Compagnie, na vroegere herhaalde weigering, het eindelijk hadden toevertrouwd, onder de uitdrukkelijke voorwaarde evenwel dat daarin »geene passagien mogten voorkomen, die tot nadeel der Compagnie konden strekken.» Of er ooit zulke passagien in voorgekomen zijn, die BURMAN ongedrukt heeft moeten laten, weten wij niet, want daartoe

zoude men den nog bewaarden tekst in zijn geheel met den gedrukten moeten vergelijken; maar wij die in een geheel anderen tijd leven, waarin terecht alle kennis en wetenschap als het algemeen goed der menschheid wordt beschouwd, kunnen bij het opslaan van het Kruidboek en het kennis nemen van zijn inhoud, na anderhalve eeuw, niet anders dan glimlachen om zulk een voorwaarde.

Doch keeren wij nog eenige oogenblikken terug tot den schrijver, wiens levenseinde begon te naderen.

Toen de twaalf boeken van het Herbarium, waaraan RUMPHIUS meer dan veertig jaren gewerkt had, eindelijk gelukkig verzonden waren, bleef de reeds hoog bejaarde man aan dit werk toch nog steeds doorarbeiten; en in 1701 werd nog een bijvoegsel daaraan, door hem *auctuarium* geheeten, door tusschenkomst van den gouverneur van Amboina naar Batavia gezonden, waar men, door vroegere teleurstellingen geleerd, zorg droeg een afschrift daarvan te doen vervaardigen alvorens het verder naar Amsterdam te verzenden. Het werd aldaar in behoorlijke orde ontvangen, en BURMAN heeft er bij zijne uitgave van het Kruidboek ook gebruik van gemaakt. Dit toevoegsel, dat nog een tamelijken omvang had, was het laatste werk van den ijverigen man. Op 15 Juni van het volgende jaar, 1702, overleed hij in den ouderdom van 75 jaren.

Behalve de reeds vermelde *Historie van Amboina* en het *Kruidboek* had RUMPHIUS nog drie andere hoofdwerken geschreven, namelijk eene *Landbeschrijving van Amboina*, met eene daarbij behoorende groote kaart, *Drie boeken van Land, Lugt en Zeegedierde der Amboinsche eijlanden*, en zijne *Amboinsche Rariteitkamer*.

De beide eersten, in 1697 naar Batavia gezonden en daar nevens de vroeger ontvangen *Historie* ter secretarie gedeponeed, zijn nooit uitgegeven; doch hun inhoud is later grootendeels overgegaan in de werken over Indië van den bekenden FRANÇOIS VALENTIJN, die, lang na den dood van RUMPHIUS verschenen zijn, al heeft de eerste de eigenlijke bron, waaruit hij geput heeft, niet altijd genoemd. VALENTIJN was van 1686 tot 1694 predikant te Amboina, waar hij veel met den ouden RUMPHIUS verkeerde, dien hij zelfs zijn boezemvriend noemde.¹

¹ Men zie verder hierover bij LEUPE t. a. pl. bl. 37, waar wij ook lezen dat de schoonzoon van VALENTYN, GERARD LEYDEKKER, den 2den Maart 1710, hertrouwd met de weduwe van PAULUS AUGUSTUS RUMPHIUS. De jongere RUMPHIUS heeft derhalve zijn vader, wiens trouwe helper hij gedurende diens leven is geweest, slechts weinige jaren overleefd.

Wat de Amboinsche Rariteitkamer betreft, deze is in handschrift, vergezeld van talrijke teekeningen, nog door RUMPHIUS zelven in 1699 gezonden aan zijn vriend Dr. HENDRIK D'ACQUET, burgemeester van Delft, die zelf een ijverig verzamelaar van zeldzame natuurvoorwerpen was, waaronder vele die rechtstreeks van RUMPHIUS, met wien hij in briefwisseling stond en die hem ook zijn werk heeft opgedragen, afkomstig waren. Bij dezen man was onze RUMPHIUS, voor het uitgeven van zijn werk, aan een beter kantoor dan bij de Bewindhebbers der Compagnie. D'ACQUET had het werk in 1701 ontvangen en vond weldra in den Amsterdamschen boekverkooper FRANÇOIS HALMA eenen waardigen uitgever van den hem toevertrouwd schat. Toch duurde het, wegens de talrijke en kostbare figuren, die in koperen gegraveerde platen het werk versieren, tot 1705, eer het verscheen onder den titel: *D'Amboinsche Rariteitkamer, behelzende eene Beschrijving van allerhande zoo weeke als harde Schaalvisschen, te weete raare Krabben, Kreeften; en diergelijke Zeedieren, alsmede Hoorntjes en Schulpen, die men in d'Amboinsche zee vindt. Daar beneven zommige Mineralen, Gesteenten en soorten van Aarde, die in d'Amboinsche en zommige omliggende Eilanden gevonden worden.*

Met dit werk, een folio-deel van 340 bladzijden en met talrijke platen, was de roem van den toen reeds overleden RUMPHIUS voor goed gevestigd. Het werd een standaardwerk, de vraagbaak voor de velen, hier te lande en elders in Europa, die zich toelegden op het verzamelen van zoogenaamde rariteiten, waarvan trouwens natuurvoorwerpen, vooral verschillende soorten van zeedieren, steeds het grootste deel uitmaakten. Ook werd de Rariteitkamer herhaaldelijk herdrukt, en in 1711 kwam te Leiden eene latijnsche en in 1766 te Weenen een hoogduitsche vertaling door P. L. STATIUS MULLER uit.

Wanneer wij nu den arbeid van RUMPHIUS in zijn geheel overzien, dan moeten wij erkennen dat voorzeker weinige mannen hebben geleefd, die hem in werkzaamheid en nauwkeurige natuurbeschrijving geëvenaard hebben. Bij de beoordeeling van hetgeen hij geschreven heeft, moeten wij natuurlijk niet uit het oog verliezen, dat hij leefde in de eeuw, welke aan die van LINNAEUS is voorafgegaan. Maar toch, hoe verouderd de door hem gevolgde methode van natuurbeschrijving ook moge zijn, zal zoowel het Kruidboek als de Rariteitkamer nog dikwerf met vrucht geraadpleegd worden, waar het de bijzondere feiten geldt, die daarin zijn opgeteekend en die geenszins alle in later verschenen werken zijn overgegaan. In eene natuurhistorische bibliotheek,

die op eenige volledigheid aanspraak maakt, mogen noch het Kruidboek noch de Rariteitkamer ontbreken, al ware het alleen om de talrijke, meerendeels goed uitgevoerde figuren, waarheen nog steeds door hen die over de flora en fauna van Indië schrijven, verwezen wordt, gelijk vóór hen reeds LINNAEUS in zijn *Systema naturae* gedaan had. Maar ook de tekst dier ten deele voor meer dan twee eeuwen geschreven boeken bevat vele bijzonderheden, die men elders niet vindt en die getuigen van eene schrandere opmerkingsgave, zooals zij alleen den naar onopgesmukte waarheid dorstenden natuuronderzoeker eigen is en tevens den stempel draagt van die vroeger op hooger prijs dan tegenwoordig gestelde geleerdheid, welke het werk der voorgangers zorgvuldig heeft geraadpleegd.

RUMPHIUS vereenigde in zich talenten, die thans zeer zelden meer bij eenen enkelen persoon tezamen voorkomen. Hij was zoöloog, botanicus, mineraloog, geograaf, etnograaf, historicus, een kenner van verscheidene talen, en zelfs vindt men in zijne Rariteitkamer feiten, die voor den tegenwoordigen oudheidkenner nog van belang zijn. Zulk een man, die niets beneden zijne aandacht achtte, waardoor werkelijke kennis in allerlei richtingen werd uitgebreid, was de rechte baanbreker in de nog weinig of niet ontgonnen wildernissen der keerkingsgewesten, te land en ter zee. Bovendien een man met ijeren wilskracht en stalen ijver begaafd, die, in weerwil dat hem op middelbaren leeftijd het grootste ongeluk overkwam dat een natuuronderzoeker kan treffen, dat van zijn gezicht te verliezen, toch zijne geestesoogen onverminderd op het eigenlijk doel zijns levens gevestigd bleef houden, zoodat zijn ziel als het ware slechts de zintuigen van anderen behoefde te leenen, om even werkzaam te blijven als vroeger; en dat gedurende meer dan dertig lange jaren!

De nagedachtenis van zulk een man verdient in hooge eere te worden gehouden. De naam van RUMPHIUS komt voor op menige bladzijde der talrijke geschriften over de Indische fauna en flora die in de twee volgende eeuwen na hem tot op onzen tijd toe verschenen zijn. Een dier schrijvers, de hoogleeraar BLUME, noemde het door hem zelve uitgegeven hoofdwerk over Indische planten: *Rumphia*, daarmede aanduidende hoeveel hij aan zijn grooten voorganger verschuldigd was. Toen, nu zestig jaren geleden, de gouverneur-generaal Baron VAN DER CAPELEN zich te Amboina ophield, liet hij in den tuin van het vroeger door RUMPHIUS bewoonde huis een eenvoudigen gedenksteen oprichten. De Amerikaansche professor ALBERT S. BICKMORE, die zich in 1865 te

Amboina bevond, en zich daarheen begeven had, juist om op het tooneel te zijn waar RUMPHIUS eenmaal geleefd en gewerkt had, zegt daarvan het volgende ¹:

» Wanneer men achterwaarts van het fort een fraai beschaduwde straat inslaat, die zich naar het oosten uitstrekt, ontdekt men met eenige moeite in een tuin eene kleine vierkante pilaar. Een dichte groep koffieboomen omvat haar bijna geheel met hunne nederhangende takken, alsof zij beproefden haar te beschermen tegen wind en regen en de vernielende hand des tijds.

Daarop leest men:

M. S.
 GEORGII EVERARDI RUMPHII
 DE RE BOTANICA ET HISTORIA
 NATURALI
 OPTIME MERITI
 TUMULUM,
 DIRA TEMPORUM CALAMITATE
 ET SACRILEGIA FERE MANU
 DIRUTUM,
 MANIBUS PLACATIS
 RESTAURARI JUSSIT
 ET
 AD PIETATEM, REVERENTIAMQUE
 PUBLICAS TESTIFICANDUM
 H. M.
 IPSE CONSECRAVIT
 GODARUS ALEXANDER GERARDUS
 PHILIPPUS, LIBER BARO
 A CAPELLEN
 TOTIUS INDIAE BELGIAEQUE
 PRAEFECTUS REGIUS.
 AMBOINAE, A. D. MENSIS APRILIS
 A. D. MDCCCXXIV.

Moge deze gedenkzuil, onder de hoede van Ambon's Bestuur nog lang den roem van onzen RUMPHIUS en de dankbaarheid der nakomelingschap jegens hem verkondigen aan allen die dit eiland bezoeken.

Amersfoort, 31 Augustus 1884.

In zijne *Travels in the East Indian Archipelago*, 1868 p. 252.